

iz inozemstva. Taj niz nastavlja i knjiga Matea Žagara *Uvod u glagoljsku paleografiju*, široko zasnovana, od koje je izašla prva knjiga, s lijepim ilustracijama i odličnim grafičkim priložima, a obrađuje glagoljske spomenike 10. i 11. stoljeća. Važna je posebnost monumentalnoga izdanja koje je sada pred nama u tome što je na njegovu stvaranju združeno radila velika skupina domaćih i inozemnih istraživača i to kroz intenzivnu suradnju dugoga trajanja. Svatko tko iole pozna je izazove takvih pothvata, zna da ih je moguće provesti jedino ako im je na čelu osoba iznimnoga znanstveničkog autoriteta i velikoga osobnog ugleda te ako su suradnici spremni uložiti mnogo svoga truda u mukotrpan i gotovo bezimen rad.

Neka bude spomenuto da će ovo iznimno izdanje uskoro imati i dodatnu, petu knjigu s raspravama i studijama o *Drugome beramskome brevijaru*. Kakvog će biti sadržaja naslućuje se iz rasprava koje su suradnici Znanstvenoga centra izvrsnosti oblikovali tijekom priređivanja ovog četverosveščanog izdanja i predstavili najprije na znanstvenome skupu održanome u Pazinu 2018. godine, a onda (u pisanome obliku) u prošlom i ovom svesku časopisa *Slovo* (70 i 71). Sve te rasprave pokazuju količinu posla i načitanost davnih glagoljaša, ali i proučavalaca naše baštine, kao i važnost ovog i drugih brevijara za povijest naše srednjovjekovne pisane kulture.

Ovo je četverosveščano izdanje *Drugoga beramskog brevijara* bez sumnje kapitalno djelo naše filologije. Kao glavni urednik potpisuje se akademik Milan Mihaljević. Grafički urednik je Milan Pelc, a računalnu je obradu proveo Franjo Kiš. Za nakladnika se potpisuje ravnateljica Staroslavenskog instituta Vida Vukoja. Knjige je tiskala Tiskara u Zelini. Svima njima zahvala za ovaj jedinstveni pothvat naše filološke znanosti i nakladništva.

JOSIP BRATULIĆ

Antonija ZARADIJA KIŠ, Marinka ŠIMIĆ, *Cvijet kreposti ili o naravi ljudskoj kroz narav životinjsku. Studija – Transliteracija – Faksimil*. Hrvatska sveučilišna naklada, Institut za etnologiju i folkloristiku, Staroslavenski institut, Zagreb 2020., 367 str.

Oko 1300. napisao je talijanski benediktinac Toma Gozzadini traktat *Fiore di virtù* koji govori o ljudskim vrlinama i manama, o mudrosti i mahnitosti, o pravdi i nepravdi, o istini i laži, o jakosti i strahu, o čistoći i tjelesnom grijehu i o drugim za srednjovjekovnu književnost tako važnim opozicijama. Gozzadinijeva se knjiga proširila po svoj Italiji, postala omiljena lektira i školsko

štivo, prepisali su je mnogo puta u 14. i 15. stoljeću, a od pojave tiska (dakle od druge polovice 15. st.) pa sve do 19. stoljeća pojavilo se bezbroj tiskanih izdanja i nije nimalo lako za tekstove prevedene na druge jezike, tako i za one na hrvatski, ustanoviti prema kojem su izdanju nastali.

Iz hrvatskoglagoljske književnosti sačuvani su nam dijelovi triju prijevoda iz 15. st. koji se međusobno razlikuju u jezičnim i pravopisnim sitnicama, što znači da su sva tri nastala prema istoj matrici, zatim još dva iz 16. stoljeća. Sačuvan nam je i kasniji prijevod (Mleci, 1647.) bosanskoga franjevca Pavla Posilovića otisnut bosan(č)icom, pa latinično izdanje (Mleci, 1712.) Peraštanina Krste Mazarovića. Već spominjana brojnost izdanja traktata *Fiore di virtù* uvjetovala je da Posilović čini se nije znao za glagoljična izdanja i ovo iz *Libra*, nego je sam iznova prevodio. Uspoređujući glagoljični prijevod s onim u *Libru* Rešetar je ustanovio razlike koje spadaju na one između čakavštine i štokavštine i ustvrdio kako se vidi »da je to jedan prevod, ali su dvije redakcije – štokavska i čakavska«. Tu tvrdnju ne mogu oboriti ni veće razlike kojih među tekstovima (glagoljičnim i ćiriličnim, dubrovačkim) ima: razlike su posljedica toga što su različiti pisari isti sadržaj htjeli izraziti opširnije ili su ga stezali i što su prijevode mijenjali »i prema drugim talijanskim tekstovima što su dobijali u ruke«.

Zahvaljujući Antoniji Zaradiji Kiš i Marinki Šimić, te izdavačima koji su ih bili pripravnici, dobili smo u jednom svesku faksimil, transliteraciju i studiju o toj znamenitoj knjizi za koju možemo bez pretjerivanja reći da je bila europski *bestseller* od 14. do 18. stoljeća. Jer se, kako ističu naše autorice, ta knjiga pojavila u najmanje 70 rukopisnih izdanja i u mnogo tiskanih. Pristup tom starom moralističkom i didaktičkom tekstu u ovoj je knjizi usklađen s modernim pogledima na tu vrst literature, tj. naše autorice u uvodnoj studiji, koja obaseže 130-ak stranica, često izravno kazuju i primjerima pokazuju da je riječ o štivu koje čitatelju želi pomoći da spozna pravu narav svojih i tuđih vrlina i mana, ali na način koji ukazuje i na srednjovjekovne temelje takve literature, ali i na nove vjetrove koje donosi sa sobom renesansa i koji se očituju prije svega u uključivanju prirodnih pojava u dublja prodiranja u svoju osobnost, pa se Priroda kadšto nađe na mjestu koje je u srednjem vijeku bilo rezervirano samo za Boga. Nastojeći čitatelju pomoći da što bolje razumije težnje i interese davnoga vremena, autorice su se odlučile za pristup koji je temeljno filološki, ali obogaćen novim spoznajama koje možemo dobiti od drukčijih pristupa. Knjiga je ostvarena u okviru znanstvenoga projekta *Kulturna animalistika: interdisciplinarna polazišta i tradicijske prakse zagrebačkoga Instituta za etnologiju i folkloristiku* te nam naziv toga projekta odmah naznačuje kojim se novostima u pristupu i obradi možemo nadati. Autorice su

se odlučile da učine sve što mogu: to se vidi i po zahvalama onima koji su ih podržali, među kojima su oni koji su im pomogli da dođu do inačica koje se nalaze u slovenskim, srpskim, ruskim, austrijskim, francuskim, španjolskim, hrvatskim i drugim knjižnicama, što znači da su željele što bolje prikazati razvedenu recepciju ovoga djela u čitavoj Europi, njezine protege u prostoru i vremenu. Ta »svestrana priča o nama i drugima« u hrvatskim se inačicama pojavljuje pod naslovom *Cvijet kreposti / Cvěť otъ kreposti i Cvijet svake mudrosti / Cvěť vsake mudrosti*.

Originalno se djelo sastoji od 35 poglavlja i u svakom se od njih definira mana/vrlina o kojoj će se raspravljati, oprimjeruje se tekstem iz Biblije, iz djela Svetih otaca ili djela antičkih pisaca, uspoređuje se mana/vrlina s nekom životinjom i završava se egzemplom iz života svetaca ili drugih poznatih osoba, a taj je dio dirljiva propovjedna sastavnica, često natopljena snažnom liričnošću. Struktura je dakle četverodijelna, a naslov svakoga poglavlja najavljuje o kojoj će od 17 mana ili 18 vrlina biti riječi u tekstu koji slijedi. Autorice nas vrlo upućeno obavještavaju o literaturi koju su Gozzadini i njegovi sljedbenici čitali i upotrebljavali oblikujući biblijske i filozofijske reference, a posebno su se pozabavile izvorištima bestijarijskih odlomaka od Bartholomeusa Anglicusa do tekstova iz srednjovjekovnih *Fiziologa*. S obzirom na to da je uvođenje životinje u priču i nov i osobito važan element teksta, njemu su posvetile puno prostora uspješno pokazujući da uvođenje životinje nudi bolje mogućnosti za prikaz čovjekove naravi i uspostavlja ravnotežu između ljudskoga i ne-ljudskoga u priči.

Već spomenuti prikaz recepcije *Cvijeta kreposti* dobio je svoje posebno poglavlje pa nas autorice upoznaju s talijanskim, katalonskim, njemačkim, armenskim, grčkim, rumunjskim i engleskim izdanjima ostavljajući poseban prostor za slavenska, tj. za ruska i srpska i posebice, naravno, za hrvatska. Treba reći da znanstveni autorski tekst prate brojne slike naslovnica, pa možemo uživati u pravom vatrometu grafija i jezika. Osobitom mi se vrijednošću uvodne studije čine bilješke koje »ispod« crte donose dragocjene podatke i sudove i sigurno će razveseliti mnoge filološke sladokusce.

Hrvatska je filologija našim inačicama *Cvijeta kreposti* počela posvećivati pažnju krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Ni do danas ne znamo autora glagoljičnoga hrvatskoga prijevoda. Autorice nam prikazuju svaki hrvatski prijevod i opisuju zbornik u kojem se nalazi te upućuju na napore i dostignuća dosadašnjih proučavatelja. Ne možemo u kratkom tekstu sve to prikazati, ali čini mi se da valja istaknuti da je ozbiljan pristup osobito pomogao da se malo pravednije gleda na djelo Rudolfa Strohal, tj. da uočimo i njegove zasluge, a ne samo mane kao što je naša filologija uglavnom činila.

Posebno je poglavlje posvećeno jeziku. Autorice su se opredijelile za prikaz najmarkantnijih jezičnih crta hrvatskoga *Cvijeta kreposti*. Nisu opisivale tekst po tekst, nego su ih promatrale kao svojevrsnu cjelinu pokazujući nam kako se bilježe *jerovi*, kako se reflektiraju *jat*, prednji nazal, slogotvorni *l* i *r*, kako se bilježi glas *j*, što je sa skupinom *čr*, s rotacizmom i s bilježenjem drugih glasovnih pojava, a u morfološkom odsječku posebno su progovorile o pojavama kod imenica i glagola. Poseban je odsječak dobio i leksik. Takav se pristup čini opravdanim jer nije bilo moguće provesti valjanu usporednu analizu već zbog činjenice da su tekstovi vrlo nejednake veličine.

Posljednje poglavlje uvodne studije zove se *Animalističke predodžbe u Cvijetu kreposti* i u njemu su autorice dale maha onomu što im se u kulturološkom i književnopovijesnom pogledu čini osobito važnim, polazeći i od stava Eduarda Hercigonje da je odlomak o životinjama »redovito najljepši, često vrlo poetično intoniran odsječak«. Imena životinja, njihova simbolika, njihova uloga u tekstu itd. opisani su podrobno, s mnogo navoda i s mnogo tablica te je tako doista ostvaren kompleksniji pristup životinjskoj sastavnici u tekstu, njezinoj ulozi pojačivača ili tumača čovjekovih reakcija.

Transliteracijom se, kao uvijek, htjelo pomoći onima koji ne mogu čitati stare naše grafije da tekst mogu čitati. Autorice su željele da dobijemo cjelovit tekst pa je njihova transliteracija skup tekstova iz različitih izvora. Da bi čitatelj znao koji je dio iz kojega izvora slova su otisnuta u različitim bojama (poglavlja iz *Tkonskoga zbornika* su u crnoj boji, iz *Vinodolskoga* u narančastoj iz *Ljubljanskoga* u zelenoj, a poglavlja iz ćiriličnoga *Libra od mnozijek razloga* u plavoj). Tako znamo odakle je što, a opet smo dobili sadržajnu cjelinu pa će i to omogućiti da se s više raznolikosti pristupa hrvatskoj inačici ovoga znamenitoga djela.

Specijalisti će zagledati u faksimile koji se nalaze u trećem dijelu knjige s potrebnim oznakama gdje se odjeljak teksta u zborniku nalazi i u kojoj se knjižnici i pod kojom signaturom nalazi zbornik.

Na kraju knjige nalaze se *Literatura*, *Sažetci* (na hrvatskom, talijanskom, španjolskom, francuskom, njemačkom, engleskom i ruskom) te *Bilješka o autoricama*.

Prikazujući knjigu mjestimično smo isticali njezine kvalitete. Dodajmo tome uvjerenje da smo dobili znanstveno djelo koje o obrađenoj temi uspješno sažima sve dostignute spoznaje, dajući puno prostora vlastitim priložima koji ukazuju na dosad neuočeno ili slabije obrađeno. Dobili smo djelo koje će jako dobro poslužiti budućim istražiteljima teme, tj. bitno pridonijeti onom procesu koji zove-

mo znanstveno istraživanje. Usporedno s tim, i oni kojima filologija nije struka moći će iz knjige odabirati prema mjeri svojega zanimanja i svojih mogućnosti.

STJEPAN DAMJANOVIĆ

PASIONSKA BAŠTINA LIKE

Muka kao nepresušno nadahnuće kulture XII. Pasionaska baština Like. Zbornik radova XII. međunarodnog znanstvenog simpozija Gospić 2018. Glavni urednik Jozo ČIKEŠ. Udruga Pasionaska baština, Zagreb 2019., 575 str. + fotografije.

Za razumijevanje povijesti, da parafraziramo Blaisea Pascala, potrebno je njezino poznavanje. No, to nije do kraja moguće jer možemo poznavati, pa tako i proučavati tek »ostatke« prošlosti, tj. sačuvane artefakte, umjetnička djela, građevine, spise i dr. Dakle, samo onaj materijal koji je do nas došao. Zbog toga je očuvanje tradicije od velike važnosti; pritom valja istaknuti misao engleskoga mislioca Thomasa Morea (a koju je nekoliko stoljeća kasnije ponovio i austrijski skladatelj Gustav Mahler) kako *tradicija* nije puko klanjanje pepelu, već *očuvanje plamena*.

U tom svjetlu valja sagledavati i *Muku, Pasiju* kao bogato nadahnuće za umjetnike (dramatičare, pjesnike, skladatelje, kipare i slikare), za bogato pučko stvaralaštvo, za duhovna promišljanja, za teološke rasprave i dr. U svakogodišnjoj aktualizaciji tema se *Kristove muke* kroz korizmene obrede i običaje, a osobito kroz Veliki tjedan, oživljava, pa se tako jedan davni događaj na neki način spaja sa stoljetnom predajom o njemu, ali i sa aktualizacijama u suvremenosti. Tako se stvara jedinstvo, trajna sadašnjost – to je *tempus praesens* temelja kršćanske vjere kroz razne oblike crkvenih rituala i umjetničke realizacije.

Jedan od ciljeva udruge Pasionaska baština upravo je taj – pronaći, istražiti, sačuvati za sljedeća pokoljenja, ali i izvedbeno oživjeti temu Kristove patnje i uskrsnuća, na temelju raznovrsnih izvora iz svih dijelova Hrvatske, pa i drugih krajeva Europe gdje žive Hrvati. Svaki je skup popraćen i izdavanjem zbornika radova koji obuhvaćaju raznorodnu tematiku kojoj je poveznica *Muka*; na taj se način široj zainteresiranoj publici predstavljaju studije koje prezentiraju tu temu kroz prizmu različitih struka.

U svibnju 2018. godine održan je međunarodni skup »Pasionaska baština Like« u Gospiću i Ličkom Osiku, na kojem je izloženo trideset predavanja